

Quy trình xây dựng và sử dụng hệ thống câu hỏi dạy học đọc hiểu văn bản truyện Khoa học viễn tưởng cho học sinh lớp 7

Nguyễn Thị Tinh

GV Trường THCS Nguyễn Phong Sắc, Trương Định, Hai Bà Trưng, Hà Nội

Received: 20/9/2024; Accepted: 25/9/2024; Published: 30/9/2024

Abstract: Innovating teaching methods to form and develop students' abilities is one of the important goals of the teaching process in general and reading comprehension in particular. Especially teaching reading comprehension of science fiction stories - a new genre introduced into the Middle School Literature curriculum. Science fiction stories, with their unique intersection between soaring imagination and scientific and technological knowledge, are a fascinating literary genre. In order to improve students' reading comprehension and critical thinking abilities when approaching this genre, designing and using a system of reading comprehension questions is extremely necessary. The report proposes a process for building and using a question system in teaching science fiction stories, contributing to improving the effectiveness of Literature teaching in high schools.

Keywords: Teaching, reading comprehension, science fiction questions, students.

1. Đặt vấn đề

Chương trình giáo dục phổ thông (GDPT) 2018 đánh dấu một bước chuyển đổi trọng tâm từ việc truyền đạt kiến thức sang việc phát triển phẩm chất và năng lực của học sinh (HS); góp phần nuôi dưỡng tâm hồn, vun đắp nhân cách và khơi dậy cá tính độc đáo của mỗi HS. Chương trình môn Ngữ văn đóng vai trò đặc biệt trong việc rèn luyện năng lực ngôn ngữ và văn học (VH), giúp HS nâng cao kỹ năng đọc, viết, nói, nghe, phát triển tư duy hình tượng và logic, từ đó góp phần xây dựng nền tảng học vấn vững chắc cho một cá nhân có văn hóa, có hệ thống kiến thức cơ bản vững chắc về tiếng Việt và VH, biết tạo lập các văn bản thông dụng; biết nhìn nhận, đánh giá về văn bản VH nói riêng, các sản phẩm giao tiếp và các giá trị thẩm mỹ nói chung trong đời sống.

Đổi mới môn học Ngữ văn đòi hỏi đổi mới PP dạy học trên nhiều khía cạnh như nội dung chương trình, PP dạy học, kiểm tra đánh giá. Hơn thế, thể loại truyện Khoa học viễn tưởng (KHVT) đưa vào dạy học cho HS lớp 7 nhằm giúp HS phát triển phẩm chất, năng lực môn học.

Thực tiễn dạy học thể loại này ở các trường THCS chưa đạt hiệu quả cao bởi còn nhiều khó khăn; một trong những khó khăn chính là cách thức xây dựng và sử dụng hệ thống câu hỏi trong dạy học đọc hiểu văn bản ở trường THCS.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Nguyên tắc xây dựng và sử dụng hệ thống câu

hỏi

2.1.1 Nguyên tắc xây dựng hệ thống câu hỏi

Để xây dựng hệ thống câu hỏi nhằm phát triển năng lực đọc hiểu truyện viễn tưởng, nghiên cứu trên cần tuân thủ theo các nguyên tắc sau:

Bám sát yêu cầu cần đạt của kiểu bài đọc hiểu văn bản truyện KHVT: nhận biết được các yếu tố của truyện KHVT (đề tài, sự kiện, tình huống, cốt truyện, nhân vật, không gian, thời gian)

Phù hợp với năng lực tiếp nhận của HS: hệ thống câu hỏi cần phải phù hợp với năng lực tiếp thu và nhận thức của HS. Điều này có nghĩa là câu hỏi phải được xây dựng sao cho vừa thử thách, vừa phù hợp đối với năng lực nhận thức của HS, từ đó thúc đẩy việc phát triển và hình thành năng lực đọc hiểu của các em.

Khuyến khích tích cực của HS: hệ thống câu hỏi phải được xây dựng nhằm khuyến khích HS tích cực trong quá trình trả lời và thực hiện bài tập. Điều này có nghĩa là câu hỏi cần thúc đẩy HS tham gia tích cực vào việc đọc hiểu và phát triển năng lực tư duy, logic của bản thân. Đòi hỏi người dạy cần kết hợp đổi mới PP và hình thức dạy học.

Đảm bảo tính khoa học và tư duy logic: câu hỏi được xây dựng theo trình tự logic bài học; giúp định hướng cách thức đọc hiểu truyện KHVT. Câu hỏi cần phải kích thích tư duy logic và suy luận của HS, để các em không những nắm bắt kiến thức mà còn hiểu sâu thêm về giá trị của truyện.

2.1.2. Nguyên tắc sử dụng hệ thống câu hỏi

Đề việc sử dụng hệ thống câu hỏi đạt hiệu quả trước hết cần sử dụng bộ câu hỏi đúng lúc, đúng chỗ, đúng mục đích.

Thứ hai, sử dụng hệ thống câu hỏi cần đúng mục tiêu của từng hoạt động dạy học, thời điểm, giai đoạn dạy học đọc hiểu.

Thứ ba, GV cần căn cứ vào năng lực tiếp nhận của HS để xây dựng hệ thống câu hỏi đạt hiệu quả nhằm phát huy năng lực của HS.

Thứ tư, GV cần kết hợp linh hoạt với các PP, kĩ thuật dạy học phù hợp với hệ thống câu hỏi

2.2. Quy trình xây dựng hệ thống câu hỏi trong dạy học đọc hiểu truyện khoa học viễn tưởng

Bước 1: Xác định mục tiêu của việc thiết kế hệ thống câu hỏi theo các giai đoạn: trước đọc, trong đọc, sau đọc:

- Giai đoạn trước đọc:

Xác định các mục tiêu nhằm kích thích sự tò mò và tìm hiểu ở HS về tác giả, văn bản. Câu hỏi trong giai đoạn này nhằm giúp HS tích lũy thông tin về thể loại và văn bản, phán đoán và tưởng tượng nội dung truyện, tạo hứng thú.

Ví dụ trong quá trình đọc hiểu văn bản “*Cuộc chạm trán trên đại dương*” hướng đến mục tiêu giúp HS nắm được những thông tin về tác giả Giuyn vécnơ; bối cảnh truyện: môi trường đại dương, phát minh ra tàu ngầm; thông tin về tác phẩm dựa vào phân tích từ ngữ văn về truyện KHVT ở đầu bài học.

- Giai đoạn trong đọc:

Trên cơ sở HS đã thực hiện các hoạt động trong giai đoạn trước đọc, GV đặt ra các câu hỏi để theo dõi và hỗ trợ quá trình đọc, giúp HS phân tích, hiểu sâu các yếu tố quan trọng nội dung và hình thức của truyện: về bối cảnh, nhân vật, các chi tiết nhà văn dựa trên tiến bộ khoa học hiện tại; chi tiết thể hiện trí tưởng tượng của nhà văn.

Bước 2: Lựa chọn nội dung câu hỏi

Xác định nội dung dựa trên mục tiêu của mỗi giai đoạn, lựa chọn các câu hỏi phù hợp.

Khi đọc hiểu văn bản “*Cuộc chạm trán trên đại dương*” ở giai đoạn trước đọc, GV hỏi nội dung về tác giả, tác phẩm như xuất xứ, thể loại, bố cục, đề tài, ngôi kể, nhân vật, không gian, bối cảnh...

Bước 3: Lựa chọn hình thức hỏi.

Câu hỏi trắc nghiệm: Thích hợp để kiểm tra kiến thức tổng quát và hiểu biết chuyên sâu. Có thể sử dụng để đánh giá sự hiểu biết sâu sắc và phân tích các tình tiết cụ thể của truyện.

Câu hỏi tự luận: Phù hợp cho việc rèn

luyện KN phân tích sâu và tư duy phản biện. Câu hỏi tự luận giúp HS bộc lộ quan điểm cá nhân và khả năng hiểu sâu về truyện.

Từ việc xác định mục tiêu, xác định nội dung khi tìm hiểu văn bản “*Cuộc chạm trán trên đại dương*” GV có thể sử dụng linh hoạt các câu hỏi như tự luận, trắc nghiệm, câu hỏi trắc nghiệm kết hợp tự luận phần sau đọc.

Bước 4: Hoàn thiện câu hỏi cụ thể

Hệ thống câu hỏi có thể kích thích suy nghĩ và phản hồi của HS. Cần xem xét câu hỏi liên quan trực tiếp đến nội dung của truyện, gắn với mục tiêu học tập.

Giai đoạn trước đọc: với mục tiêu kích thích sự tò mò và tìm hiểu ở HS về tác giả, văn bản, GV sử dụng hệ thống các câu hỏi như sau:

Thế nào là truyện KHVT?

Hãy nêu những thông tin chính về tác giả: tên tác giả, sự nghiệp, các tác phẩm tiêu biểu...?

Hãy xác định ngôi kể, người kể, nhân vật chính, sự việc được kể và không gian của văn bản?

Giai đoạn trong đọc: nhằm giúp HS phân tích, hiểu sâu các yếu tố quan trọng nội dung và hình thức của truyện: về bối cảnh, nhân vật, các chi tiết nhà văn dựa trên tiến bộ khoa học hiện tại; chi tiết thể hiện trí tưởng tượng của nhà văn. GV có thể sử dụng các hệ thống câu hỏi sau:

Sắp xếp các không gian dưới đây theo đúng trình tự xuất hiện trong văn bản. Các không gian mang tính chất khoa học viễn tưởng được miêu tả qua những chi tiết nào?

Kể tên các nhân vật trong truyện và nêu ấn tượng của em về một nhân vật dị thường trong số đó?

Chi tiết nào cho thấy trí tưởng tượng của nhà văn? Việc sáng tạo ra chi tiết tưởng tượng thể hiện ước mơ gì của nhà văn? Ước mơ ấy ngày nay đã được thực hiện hóa như thế nào?

Thời gian trong truyện có gì đặc biệt?

Giai đoạn sau đọc: Xác định các câu hỏi giúp HS phân tích, đánh giá và phản ánh sâu nội dung và ý nghĩa của truyện.

Viết đoạn văn (5-7 câu) kể tiếp chuyện theo trí tưởng tượng của em?

Em có thích công nghệ tương lai được đề cập trong văn bản không? Em có suy nghĩ gì nếu công nghệ đó trở thành hiện thực?

Hãy tưởng tượng em sở hữu sức mạnh hoặc phát minh đó. Viết đoạn văn (5-7 câu) kể về những dự định của em (không gian em định tới, việc em sẽ làm để cải tạo thế giới).

Bước 5: Triển khai sử dụng câu hỏi

Với việc xây dựng hệ thống câu hỏi trên GV có thể vận dụng toàn bộ hệ thống câu hỏi trong suốt quá trình dạy học từ trước đọc, trong đọc đến sau đọc. Trong quá trình áp dụng, GV cần sử dụng linh hoạt hình thức hỏi kết hợp với phương pháp, kĩ thuật dạy học phù hợp để đạt được hiệu quả.

Bước 6: Kiểm tra, điều chỉnh câu hỏi

Sử dụng hệ thống câu hỏi trong các hoạt động dạy học và đánh giá tính hiệu quả của câu hỏi đối với việc hỗ trợ HS đọc hiểu để đạt được mục tiêu học tập.

Dựa trên phản hồi tích cực có thể chỉnh sửa hệ thống câu hỏi phù hợp.

2.3 Sử dụng hệ thống câu hỏi trong dạy đọc hiểu truyện KHVT

Trong quá trình dạy học đọc hiểu văn bản “*Cuộc chạm trán trên đại dương*” GV sử dụng hệ thống câu hỏi phù hợp với mục tiêu của từng giai đoạn:

Giai đoạn trước đọc: GV sử dụng hệ thống câu hỏi sau:

Hỏi về tác giả: Nêu những nét chính về tác giả Giuyn-véc-nơ: năm sinh, năm mất; những tác phẩm tiêu biểu,...

Hỏi về tác phẩm:

CH1: Nêu xuất xứ của văn bản.

CH2: Văn bản trên được viết theo thể loại nào?

CH3: Văn bản trên viết về đề tài gì?

CH4: Truyện được kể theo ngôi thứ mấy?

CH5: Trong đoạn trích có những nhân vật nào? Hãy xác định nhân vật chính của truyện?

Giai đoạn trong đọc:

Với mục tiêu giúp HS phân tích, hiểu sâu các yếu tố quan trọng của truyện (bối cảnh, nhân vật, các chi tiết, ...), GV có thể sử dụng những câu hỏi sau:

CH1: Cuộc chạm trán trên đại dương dẫn ba nhân vật Pi-e A-rôn-nác, Công-xây và Nét Len vào cuộc phiêu lưu trong không gian nào? Không gian này quen thuộc hay xa lạ với họ?

CH3: Theo em, nhà văn đã sáng tạo ra hình ảnh chiếc tàu ngầm dựa trên cơ sở hiện thực nào? Qua việc sáng tạo ra những chi tiết về chiếc tàu ngầm nhà văn đã thể hiện ước mơ gì? Ngày nay, ước mơ ấy được thực hiện hóa như thế nào?

CH4: Tìm những chi tiết về nghề nghiệp, hành động, suy nghĩ và phán đoán của nhân vật giáo sư Pi-e A-rôn-nác? *Nêu tác dụng của việc nhà văn đã để cho một nhà khoa học vào vai người kể chuyện ngôi thứ nhất. Nếu để Nét-len hay Công-xây đảm nhiệm chức năng người kể chuyện thì câu chuyện sẽ như*

thế nào?

Đề củng cố lại tri thức HS vừa tìm hiểu được trong văn bản, GV sử dụng hệ thống câu hỏi trắc nghiệm sau:

CH1: Đâu không là nhận xét đúng về bối cảnh văn bản “*Cuộc chạm trán trên đại dương*”?

A. Bối cảnh không có thật, do nhà văn sáng tạo ra.

B. Bối cảnh quen thuộc, có tính motif trong các văn bản khoa học viễn tưởng

C. Bối cảnh tạo phong nền cho những cuộc thám hiểm đại dương đầy li kì, hấp dẫn

D. Bối cảnh thể hiện khát vọng khám phá và chinh phục biển khơi

CH2: Tinh huống truyện của văn bản “*Cuộc chạm trán trên đại dương*” có gì đặc biệt?

A. Đơn giản, tự nhiên, lôi cuốn, hấp dẫn người đọc

B. Mang tính phiêu lưu, mạo hiểm, gay cấn và li kì.

C. Đặc biệt, éo le nhằm bộc lộ tính cách nhân vật

D. Đặc sắc, kịch tính và mang lại nhiều bất ngờ.

Giai đoạn sau đọc: nhằm giúp HS liên hệ từ văn bản đến đời sống thực tế việc con người khai thác môi trường biển hiện nay GV sử dụng CH:

CH: Theo em, con người cần làm gì để vừa chinh phục đại dương vừa không làm ảnh hưởng đến môi trường biển?

3. Kết luận

Bài báo đề xuất quy trình xây dựng và sử dụng hệ thống câu hỏi trong dạy học đọc hiểu văn bản truyện KHVT cho HS lớp 7 nhằm nâng cao khả năng đọc hiểu văn bản truyện KHVT. Dạy học đọc hiểu truyện KHVT theo quan điểm kiến tạo không chỉ góp phần trau dồi năng lực đọc hiểu mà còn khơi gợi tư duy phản biện và sáng tạo của HS; là chìa khóa giúp GV nâng cao chất lượng dạy học Ngữ văn ở nhà trường THCS.

Tài liệu tham khảo

1. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2020). *Công văn số 5512/BGDĐT-GDTrH ngày 18/12/2020 về việc Xây dựng và tổ chức thực hiện kế hoạch giáo dục của nhà trường. Hà Nội*

2. Bùi Mạnh Hùng và các cộng sự (2022), *SGK Ngữ văn 7 – Bộ sách Kết nối tri thức với cuộc sống tập 2*, NXBGD. Hà Nội

3. Bùi Mạnh Hùng và các cộng sự (2022), *SGV Ngữ văn 7 – Bộ sách Kết nối tri thức với cuộc sống tập 2*, NXBGD. Hà Nội